

**Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék
Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola**

**A fénykép a mindennapi életben.
Vizuális antropológiai közelítések privát
fényképkorpuszokhoz.**

Kivonat

Szakmai irányító:
Dr. Keszeg Vilmos

Doktorandusz:
Szalma Anna-Mária

**Kolozsvár
2011**

Tartalomjegyzék

I.

1. Bevezetés	4
2. Elméleti keret	5
2.1. Az etnográfia / antropológia vizualitása	5
Az etnográfia / antropológia vizualitás iránti érzékenysége.....	5
A megjeleníthetőség kérdésköre	6
2.2. A vizualitás etnográfiája / antropológiája	8
Technikatörténet / tudománytörténet	8
A vizuális médiumok a néprajzi/antropológiai szakmában	17
A fénykép mint illusztráció, forrás / eszköz, a kutatást segítő / kiegészítő médium	18
A fénykép mint (mű)tárgy a társadalomtudományokban	27
A fénykép mint kutatási téma a társadalomtudományokban	28
A fénykép mint önálló közlési mód a társadalomtudományokban (?).....	31
A fénykép mint kutatási téma a néprajztudományban: kutatók és kutatások magyar viszonylatban	34
2.3. A privát fénykép a társadalomtudományos diskurzusban.....	40
Privát fotók megjelenése a publikus szférában.....	40
A privát fénykép mint a társadalomtudományok ill. a média mostohagyereke.	
A műfaj felértékelődése ugyanott	43
A privát fényképek kutatástörténete a társadalomtudományokban	51
3. A kutatás (lehetőségei és korlátai)	59
3.1. Relevancia? Parttalanság? Reprezentativitás? A kutatás dilemmái.....	59
3.2. Szűrőpróba, mélyfúrással. A vizsgált korpuszok körülhatárolása.....	67
3.3. Hipotézisek.....	71
3.4. Módszer- és eszköztár: kitekintés az effektív inter- és / vagy multidiszciplinaritás felé (majd visszatérés a saját tudományterület berkeibe)	78
Módszerek, eljárások.....	80
Eszköztár: a virtualizálódó terep.....	86
Terminológia. Profi-amatőr-privát.....	89
A legkisebb látható egység kérdése: kód, passzázs, jel.....	91
Terminológia: fotótörténeti hagyományok	94
4. Fényképkorpuszok és kontextusok	94
4.1. B.I. (és) fényképkorpusza.....	94
4.1.1. A fényképek tárgyi kontextusa: fényképek a lakótérben és a cipősdobozban.....	103
4.1.2. Szövegkontextus: történetek egy életről.....	107
4.2. H.E. (és) fényképkorpusza	109
4.2.1. Tárgykontextus: a fényképek tárolása. A privát fotók helye a személyes dokumentumok között.....	127

4.2.2. Társadalmi kontextus: egy énekes-táncos specialista fényképei.....	132
4.3. S.A. élettörténete és fényképkorpusza	134
4.3.1. Kutatásmódszertani kontextus: áttekinthetőség, kísérletezés, folyamatos párbeszéd	139
4.3.1. Amikor a hóhért akasztják: egy hivatásos fényképész fotókorpusza	144
II.	
5. Fényképkorpuszok és olvasatok	155
5.1. A fénykép(korpusz) mint autobiografikus szöveg (B.I. esete).....	155
5.1.1. (Auto)biográfiák. Írott és elbeszélte élettörténetek vs. fényképkorpuszból kiolvasható történet az életről: átfedések, különbségek.....	155
5.1.2. Otthonos – idegen. Az egyéni tér expanziója.....	170
5.1.3. A fénykép ideje, időkezelése.....	182
Lineáris idő, kronologikus rend: a fénykép(korpusz) narrativitása	184
Ciklikus idő: visszatérő témák, állandósuló beállítások.....	193
A fénykép kontraprezentikus aspektusa	197
5.1.4. Üzenet más időből, térből. A fényképdedikáció (mint sajátos beszédmód)	199
5.2. Kapcsolatok. A fénykép mint a társadalmi kapcsolatok lenyomata (H.E. esete).....	206
5.2.1. Társadalmi háló – privát fényképek (torzító) tükrében	206
5.2.2. A fényképek értelmezése(i): a betekintés lehetősége privát életvilág(ok)ba (avagy: amikor a kutató személy társszerzővé válik)	216
A kutatói narratíva. Értelmezési stratégiák.....	218
H.E. narratívái. Értelmezési stratégiák.....	221
5.3. A privát fénykép mint koherens forráscsoport. Műfaji sajátosságok: forma vs. tartalom (S.A. esete).....	227
5.3.1. Profik, amatőrök és a privát fotózás	227
Fényképező személyek egy korpuszban – a fényképek tükrében.....	230
A fényképező S.A. – amit a fényképek látni engednek.....	232
Forma vs. tartalom	236
5.3.2. (Hagyományos) női szerepek – a fényképhasználat „női” aspektusai	239
5.3.3. Így él(t)ünk, itt jártunk – mit látunk? A fényképezőgépet által szűrt / szabdaltnak, (újra)kerék(ített) világ	244
6. Adalékok a 20. század történetéhez: privát fotók olvasata	251
7. Összegzés, következtetések.....	262
7.1. Kísérlet: vizuális élettörténetek	262
B.I. – a család motorja.....	262
H.E. – a specialista	263
S.A. – az utazó / útkereső	264
7.2. Egyéni fényképkorpusz – egyéni (auto)biográfia. Szelektív személyes történelem	266
7.3. Egyéni fényképkorpusz – interperszonális kapcsolatok	267
7.4. A fénykép a mindennapi életben. A mindennapiság és a privát fényképek viszonya	268

7.4.1. A privát fotó műfaji sajátosságai (az esztétikumot felülíró tartalom), helye és megítélése	268
7.4.2. A fényképet használó ember. A privát fotó funkciói.....	269
7.5. A privát fotó módszere – teljes értékű kutatási módszer (?). A privát fotók vizsgálatának hozadéka a társadalomtudományok számára	269
Bibliográfia.....	272
Melléletek	286

Kulcsszavak: privát fénykép, családi fényképezés, profi – amatőr – privát, vizuális antropológia, egyéni és közösségi emlékezés, biografikus beszédmód, (auto)biográfia, ritualizált viselkedés, társadalmi beágyazottság, kommunikáció, személyes történelem, demokratizálódás, informalizálódás, konvenciók, Kodak kultúra

Tézisek

Az egyén birtokában levő fényképek (auto)biografikus szöveggént, az egyéni élet történetének egy – vizuálisan megformált – változatoként is olvashatók, mely történet a maga rendjén összevethető (összevetendő) más biografikus, autobiografikus történet-változatokkal. A privát fényképek vizsgálata során összeolvasható biográfia és az elbeszél, írott élettörténetek több felületen érintkeznek, fedik egymást, miközben a fényképek-kínálta olvasat olyan tartalmakat is felszínre hoz (mozgósít), melyek más módon nem válnának (válhatnának) explicitté. Az átfedések és a többé-kevésbé látványos különbözőségek a maguk rendjén egyaránt beszédesek.

A privát fotók narratív jellege kiterjeszhető a hivatalos, 20. századi történelemre. Ezt az indokolja, hogy a privát fénykép több szálon is kapcsolódik a 20. század történelméhez: egyrészt kifejezetten 20. századi jelenség maga a médium, másrészt számos kisebb-nagyobb, globális / lokális jelentőségű 20. századi esemény került privát fotókon (is) megörökítésre.

Az egyéni fényképkorpusz rálátást biztosít az egyén társadalmi beágyazottságára. Nem csupán tartalmában hordoz számos információt az egyén társadalmi kontextusára vonatkozóan (genealógiai kontextus képi megjelenítése és átörökítése, a családi és rokoni kapcsolatok ábrázolása, az egyéni és társas életben bekövetkezett jelentős változások képi reprezentációja stb.), hanem a fényképhasználat maga is számos aspektusában társadalmi aktusként tartandó számon (fényképek küldése szűkebb-tágabb családi / rokoni / baráti körben, kapcsolatok „szentesítése” fényképezés aktusa révén stb.).

A fényképezés és a fényképhasználat egyaránt értelmezhető ritualizált viselkedésként, mely széles körben érvényes, rögzült, időben viszonylag állandó, explicit vagy hallgatólagosan elfogadott, szabály- és kódrendszerrel operál.

A fényképek formai és tartalmi szempontból is homogén, koherens szövegcsoportokat hordoznak (feliratok formájában) ill. hívnak elő és tartanak fenn (értelmezések formájában). E szövegcsoportok így a maguk rendjén ugyancsak tartalomelemzésnek vethetők alá, mely során nem csupán a konkrét korpuszra jellemző állományspecifikus adatok újabb sora nyerhető ki, hanem a fényképekhez kapcsolódó különböző szövegregiszterek műfaji, s ezen belül is formai ill. tartalmi, általánosabb szintre emelhető leírása adható.

A fénykép – használatában – maga is felfogható kommunikációs folyamatként. A fénykép számos jelentős (ugyanakkor számos redundáns) információt közöl, mely információk az esetek túlnyomó többségében az érintettek számára – interpretív közösségként – minden probléma nélkül dekódolhatók. A fénykép ugyanakkor kapcsolatot teremt, még gyakrabban erősít meg, az érintettek és a külvilág felé egyaránt deklarálja az adott személyek, közösségek összetartozását. A fényképi úton történő ill. fényképekhez kapcsolódó kommunikáció értelmezési keretét egy igen szűk, a privát szféra adja, kiterjedése és létjogosultsága csak ebben a keretben releváns.

A privát fotók forrástípusának bevonása a társadalomtudományos diskurzusba mind tartalmi, mind pedig formai (módszertani) szempontból megújulási lehetőségeket hordoz.

A disszertáció tartalmi kivonata

Jelen értekezés¹ arra vállalkozik, hogy a privát fényképezést, a privát fénykép médiumát tárgyalja. Egyfelől a néprajzi / antropológiai kutatás előzményeinek és eddigi eredményeinek, az állandósult kutatási és értelmezési keretek, a rendelkezésünkre álló magyar nyelvű kapcsolódó szakirodalom feltérképezése révén. Másfelől, erre támaszkodva, három esetelemzés segítségével kitapintva a fényképezés térhódítását, a mindennapi életbe való beépülését, valamint a fényképen reprezentált világ elemezhetőségét. A három elemzett fényképkorpusz három különböző elméleti keretben kerül tárgyalásra, ahol az egyéni használatban levő fénykép rendre: az (auto)biografikus

¹ A doktori kutatás az Európai Szociális Alap által társfinanszírozott **POSDRU 6/1.5/S/3** – "Doktori képzés, fő tényező a társadalmi-gazdasági és a humán tudományok kutatás fejlődésében" program keretében valósult meg.

beszédmódba illeszkedő, az egyén társadalmi beágyazottsága felől beszédes, valamint koherens, ugyanakkor sajátos, önálló forrás. A három fényképkorpusz első sorban a 20. század erdélyi magyar társadalmára nézve lesz reprezentatív (rurális és városi környezetből egyaránt merítve, területileg is meglehetősen szétterülve). A kiválasztott esetek elsődlegesen éppen a vizsgálat alá vont három családra és mikrotársadalmára nézve, tágabb keretbe helyezve pedig a globálissá terebélyesedett Kodak-kultúrára nézve lesznek reprezentatívak.

Elméleti keret: Az etnográfia, majd az antropológia különböző szakterületei mindig is figyelmet fordítottak a kultúra vizuális vetületeinek tanulmányozására, nem csupán elméleti, hanem gyakorlati szinten is (talán leglátványosabban a megjeleníthetőség, kiállíthatóság jegyében). A vizualitás nem csupán, és nem elsősorban metodológiai jellegű kérdés, hanem mint a kutatás tárgya is releváns kérdés. E fejezetben sor kerül a fényképezés technikátörténetének sommás áttekintésére: a fényképezés történetében, társadalmi-kulturális vonatkozásainak alakulásában bekövetkezett főbb mérföldkövek felemlítése (át)láthatóbbá teszi a fénykép(ezés) jelenlegi pozícióját egyfelől a mindennapi életben, másfelől a társadalomtudományokban. Ezt követően a fénykép társadalomtudományos diskurzusban betöltött szerepeinek tárgyalására vállalkozom, ahol a fénykép rendre mint 1) illusztráció, forrás / eszköz, a kutatást segítő / kiegészítő médium, 2) (mű)tárgy, 3) kutatási téma, 4) önálló közlési mód kerül tárgyalásra. E fejezet fontos tartalmi egysége a témába vágó tudománytörténeti áttekintés, elsődlegesen a magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodva, de néhány ponton a nemzetközi szakirodalomra is kitekintve. Ezen belül külön tömbben kerül tárgyalásra a privát fénykép kutatástörténetének áttekintése, a médium helye a társadalomtudományos diskurzusban.

A kutatás: A kutatás terepének, a vizsgált mintának a határvonalai több szempontból is problematikusak és képlékenyek. Olyan problematikus metodológiai kérdések tisztázására kerül itt sor, mint a relevancia vagy a reprezentativitás kérédköre. Az elkerülhetetlenül szűrőpróbaszerű mintavételt a meglehetősen mély elemzés hivatott ellensúlyozni, több szempont és módszer felvetése és érvényesítése. A korpuszok elemzésében bevetett meghatározó módszer a vizuális forrásra adaptált tartalomelemzés lesz.

Fényképkorpuszok és kontextusok: Az 1925-ben, Gyergyószentmiklóson (Gheorgheni, Hargita megye, Románia) született és élő özv. Kercsó Ferencné szül. Benedek Irma (B.I.) fényképkorpuszának elemzésére elsősorban (auto)biografikus kontextusban került sor. A B.I. tulajdonában levő mintegy 750 fénykép mellett a kutatás szerves részét képezte több, kutatói

felkérésre vagy korábban, B.I. által önkéntesen rögzített autobiografikus szöveg (írott és elbeszélte élettörténet ill. élettörténet-epizód) valamint a fényképek egy részéhez kapcsolódó értelmezés. A fényképekhez kapcsolódó szövegek (feliratok: datálás, dedikációk) viszonylag nagy mennyisége okán – kínálkozik a lehetőség e szövegbázis (a fényképekhez kapcsolódó feliratok, különös tekintettel a fényképedikációk) formai-tartalmi szempontú elemzésére.

Az 1938-ban, Mezőkeszűn (Chesău, Mocs község, Kolozs megye, Románia) született özvegyasszony, Horváth Erzsébet (H.E.) fényképkorpuszának vizsgálata esetében az elsődleges értelmezési keretet egyfelől az egyén társadalmi kontextusa kínálta (az énekes-táncos specialistaként számontartott személy társadalmi beágyazottsága és ennek tükröződése a birtokában levő fényképkorpuszban). Másfelől kínálkozott az „idegen” terep / személy / korpusz által kínált lehetőség a kutató ill. a fényképeket használó személy által működtetett, fényképekhez kapcsolódó értelmezési stratégiák és narratívák megfigyelésére.

A disszertációban tárgyalt harmadik, mennyiségileg legterjedelmesebb (több, mint 2.000 fényképből álló, de itt csak részben feltárt) anyagot a Kolozsváron született és élő, 57 éves Steib Anna (a továbbiakban S.A.) fotókorpusza képezi. Az elméleti megközelítés sarkalatos pontját képezi az a tény, hogy S.A. mesterségét / hivatását tekintve szakmabeli, fényképész. Ez egyfelől ideális keretet biztosít a fényképek kutatásában alkalmazható szakterminológia tisztázására, összevetve a rendelkezésre álló konkrét forrásanyaggal. Másfelől többirányú rálátást kínál a fényképek használatának jelenségkörére különböző interpretációs kontextusokban, a fényképező ember habitusaira, a tetten érhető különbségekre és átfedésekre a fényképezés mint mindennapi(vá vált) gyakorlat és / vagy szakma (kereseti lehetőség) / hivatás / hobbi / művészi tevékenység között (mely nem azonos a korábban érvényes, leírt hivatásszerű / amatőr / magán fényképezési gyakorlattal).

Fényképkorpuszok és olvasatok: B.I. fényképkorpusza kapcsán az egyéni élethez kapcsolódó írott és elbeszélte élettörténetek valamint a fényképkorpuszból kiolvasható történet összevetésére kerül sor, ahol az átfedések, különbségek egyaránt beszédesek lesznek. A fényképekből egy erőteljesen sarkított, bizonyos (egyébként meghatározó) eseménytípusokra, állapotokra érzéketlen történet olvasható ki az egyén életéről, mely ugyanúgy csupán az élettörténet lehetséges változataként tartandó számon, mint az elbeszélte vagy írott (auto)biográfiák. A fényképek az élet: 1) jelentős eseményeit, 2) ünnepi, látványos, ceremóniális aspektusait, 3) publikus (más csatornákon is közzétett és hozzáférhető) szegmenseit teszik

láthatóvá. Ezzel szemben a fényképkorpusz – egyaránt társadalmi-kulturális ill. technikai okokból – nem vagy nagyon ritkán tartalmaz 1) hétköznapi eseményeket, 2) rutinszerű cselekvéseket, 3) a privát, intim szférát, 4) bánatot, szomorúságot, gyászt, diszharmóniát, betegséget megjelenítő fotókat. A fénykép ugyanakkor az egyéni teret és időt szegmentálja. Tárgyként a lakóteret szegmentálja. A fényképkorpusz az otthonos teret rögzíti, miközben az egyéni tér expanziójához járul hozzá. A fényképek ideje egyszerre lineáris (kronologikus rendbe állítható, narratív viszonyulásra készített) és ciklikus (visszatérő témák szervezik), ugyanakkor a fotó kontrepräsentikus aspektusa kontraprepräsentikus beszédmódot hív elő. A fényképdedikációk szövegek korpusza egy sajátos beszédmódot, s mint ilyen, egy zárt, leírható, egységes szabályrendszer alapján működő koherens csoportot alkot. Míg a külső szemlélő (kutató) számára a dedikáció lehet információközlés, addig a fényképet használó ember(ek) számára ez elsősorban az ünnepi viselkedés jellegzetes gesztusa.

A hálózatelemzés-kutatás a néprajztudomány különböző területei számára hozhat friss áramlatot, nyithat új perspektívákat, miközben az egyéni élettérhez kapcsolódó fotográfiák elemzése ugyancsak új távlatokat nyithat meg az egyén mélyebb megismerésében. Ezek együttesen is relevánsnak bizonyulhatnak, kölcsönösen hozzájárulnak egymás-, továbbmenve pedig az egyén mélyebb, többrétűbb megismeréséhez, értelmezéséhez. A fényképkorpuszból kiolvasható kapcsolatháló, valamint a H.E. által valóban megélt kapcsolatháló közötti diszkrepancia szembeűnő. Úgy tűnik, hogy ez esetben az erős kötések (a családi, rokon és lokális kapcsolatok) nem a fényképek szintjén válnak megragadhatóvá, ezeknek a kapcsolatoknak az ápolása és fenntartása más, több síkon zajlik, vagyis: (H.E. esetében) az erős kötéseknek nem feltétlen attribútumuk a vizuális síkon, fényképi úton történő megjelenítés, deklarálás. A következő tartalmi tömbben a kutatás során létrejövő narratívák és a működtetett értelmezési stratégiák néhány sajátosságát villantom fel. Célom egyfelől a keletkező szövegek főbb tartalmi és formai jellemzőinek bemutatása, másfelől a fényképkorpusz vagy az egyes fényképek értelmezése során keletkező szövegek mögött meghúzódó értelmezési sémák, stratégiák, referenciapontok kimutatása.

S.A. fényképkorpusza által arra teszek kísérletet, hogy egy konkrét, egyéni fényképkorpusz esetén keresztül (maguk a fényképek ill. a feltárt vonatkozó tartalmak révén) azonosítsam a hivatásos (szakmai), az amatőr ill. a privát fényképezés (és fényképek) tetten érhető aspektusait, hasonlóságait, különbözőségeit. A korpusz elemzésében a fényképező ember

megértésére kerül a hangsúly. A fényképezőgép dekonstruál, dekomponál, elemeire bontja a valamikori egész világokat, folyamatos eseményeket, azonban – szemben az egyéni értelmezéssel – nem épít belőle újra kerek / új világot / történetet. Belső nézőpontból – a fénykép ismerője, használója felől – a világ újrakerekítése megannyi beleértési tartomány mozgósítása, emlékezés, felidézés, tudás révén történik meg (és mindig megtörténik). Külső, kutatói, nézőpontból – szándékosan leépítve a saját beleértési tartományokat és projekciókat – marad a fényképezőgép által szűrt / szabdalt világ, a maga töredékességében.

Adalékok a 20. század történelméhez: A privát fénykép jellegzetesen 20. századi jelenség. A nagyrészt 20. században keletkezett fényképkorpuszok a nagy történelmet privát, lokális, alternatív olvasatokkal egészítik ki vagy árnyalják. Releváns kérdéseim itt a következők lesznek: mennyiben és hogyan jeleníthetők / jelenítődnek meg a 20. század eseményei a privát fényképkorpuszokban? Újraíródnak-e az egyes események, ha csupán (privát) fényképi reprezentációjukat olvassuk / látjuk? Visszakereshetők-e az elmúlt század – egyéni életidővel nagyvonalakban egybeeső – jelentős eseményei az egyes fotókorpuszokban. (A megjelenő és hiányzó események egyaránt beszédesek lehetnek.) Összegezve, a 20. század nagy eseményei a fényképkorpuszban 1) utalások szintjén jelennek meg, az adott időszakban készült fényképek kapcsán elbeszélésre, 2) említésre kerülnek, mint az élettörténet hangsúlyos, meghatározó eseményei, 3) autobiografikus kontextusba ágyazódva jelennek meg, 4) viszonyítási pontként funkcionálnak.

Összegzés: Az egyéni / családi fényképek és fényképkorpuszok elsődleges értelmezési tartományát – elsődleges kontextusukból kifolyólag – éppen az egyéni (auto)biografikus kontextus, társadalmi kapcsolatrendszer, lokális tér képezi. Az egyéni fényképkorpusz a 20. századi ember biografikus beszédmódjába illeszkedett be – vizuális entitásként annak egy speciális területét képezve, sajátos viszonyban állva a biografikus beszédmód más területeivel.

Az egyéni fényképkorpusz egy sor, az egyén társadalmi beágyazottságára vonatkozó adatot hordoz. Egyrészt számos, az egyénre és társadalmi kontextusára vonatkozó információ olvasható le a fénykép látványfelületéről, másrészt a fénykép kommunikációs aktusként fogható fel tárgyi mivoltában, használatában is.

A privát fénykép megtalálta helyét az egyéni időben és térben. Ebben az értelemben, minden kétségen kívül az egyén mindennapjainak része – cselekvésként (mindennapi gyakorlatai közé épülve, mindennapi gyakorlattá válva) és tárgyként (az egyéni térben és időben

elhelyezkedve) egyaránt. A fénykép időminőségeket rögzít (főként az ünnepi- és a szabadidőt). Ugyanakkor a fényképezés maga is – speciális, ritualizált – időminőség lesz. Másfelől pedig a fénykép – látványfelülete – éppen a mindennapi (hétköznapi) életre vonatkozóan lesz meglehetősen szükséges (vagyis az egyén hétköznapi, mindennapi életéről fog legkevesebbet mondani).

A privát fénykép médiumának sajátos esztétikuma van, mely csak és kizárólag saját keretein belül értelmezendő. A privát fénykép médiuma mára olyan koherens forrástípussá forrott ki, mely lehetőséget biztosít és igényt tart a saját esztétikai kategóriák kidolgozására és alkalmazására.

A privát fénykép olyan jelentős forrássá vált mára, hogy immáron nem elegendő a médium elméleti-fenomenológiai megközelítése. A privát fotó módszere a társadalomtudományos diskurzus többé-kevésbé önálló módszerét kell, hogy képezze.

Reprezentatív bibliográfia

ALBERTINI Béla

1997 *A magyar szociofotó története a kezdetektől a második világháború végéig*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét

BÁN András

2008 *A vizuális antropológia felé*, Typotex, Budapest

BÁN András (szerk.):

1999 *Körülírt képek. Fényképezés és kultúrakutatás*, Miskolci Galéria – Magyar Művelődési Intézet, Miskolc–Budapest

BÁN András – FORGÁCS Péter (szerk.)

1984 *Vizuális antropológiai kutatás. Munkafüzetek II*, Művelődéskutató Intézet, Budapest

BÁN Zsófia–TURAI Hedvig (szerk.)

2008 *Exponált emlék. Családi képek a magán- és közösségi emlékezetben*, Műkritikusok Nemzetközi Szövetsége AICA Magyar Tagozata, Budapest

BANKS, Marcus – MORPHY, Howard

1999 *Rethinking Visual Anthropology*, Yale University Press, New Haven – London

BARTHES, Roland

1985 (2000) *Világoskamra: jegyzetek a fotográfiáról*, Európa Könyvkiadó, Budapest

BÉRES István

1992 *Egy családi fényképgyűjtemény vizuális antropológiai elemzése*, JPTE, Pécs

1999 Elfelejtett képek egy terepgyakorlatról, In: *Tabula* 2(2), Budapest, 87-102.

BLASKÓ Ágnes – MARGITHÁZI Beja (szerk.)

2010 *Vizuális kommunikáció szöveggyűjtemény*, Typotex, Budapest

- CHALFEN, Richard
1987 *Snapshot Versions of Life*. Bowling Green State University Popular Press, Bowling Green, Ohio
- FEJŐS Zoltán (szerk.)
2004 *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok*, Tabula könyvek 6, Néprajzi Múzeum, Budapest
- HOPPÁL Mihály
1992 Amerikai magyar családi fényképek, In: *Néprajzi Látóhatár* 1: 3-4., Miskolc
- HORÁNYI Özséb (szerk.)
1982 *A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest
- KINCSES Károly
2000 *Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? Amit a régi fényképekről tudni kell*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét
- 2006 *Pózkatalógus. Kultúra, kapcsolatok és a társadalmi helyzet tükröződése a 19. századi fényképezésben*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Budapest
- KOLTA Magdolna
2008 *Képmutogatók 2. A látás kultúrtörténete*, Magyar Fotográfusok Háza, Budapest
- KUNT Ernő
2003 *Az antropológia keresése. Válogatott tanulmányok*, Documentatio Ethnographica 20, L'Harmattan, Budapest
- LUGOSI Lugo László
2009 *Fényképiró. A dagerrotípiától a digitálisig*, Typotex, Budapest
- MONTVAI Attila
1985 *Fotográfia és kultúra*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- R. NAGY József (szerk.)
2000 *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc
- SONTAG, Susan
1981 (1999, 2007) *A fényképezésről*, Európa Könyvkiadó, Budapest
- STEMLERNÉ B. Ilona
2009 *Történelem és fotográfia*, Osiris – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- SZTOMPKA, Piotr
2009 *Vizuális szociológia. A fényképezés mint kutatási módszer*, Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs
- TARCAI Béla (szerk.)
1988 *A fénykép mint történeti forrás* (országos szakmai konferencia), Vizuális Kultúrakutató Osztály, Miskolc